

λοιπὰ ἱερὰ οἰκοδομήματα, ὡς δορυφόροι τῆς ἱερᾶς κατοικίας τῆς ὑψίστης θεότητας.

Ἀναμφιβόλως ἡ ὅλη σύνταξις τῶν οἰκοδομῶν τοῦ Ἱεροῦ, ὑπαγορευθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ τοπίου, δηλαδή ὑπὸ τοῦ σημείου ὁράσεως καὶ ὑπὸ τῆς δρυός, τοῦ ἀρχηγόνου πυρῆνος τῆς λατρείας, μαρτυρεῖ ἀντιλήψεις ἐλληνιστικῶν χρόνων.

Ὑπερθεν τοῦ Ἱεροῦ καὶ ἐπὶ τοῦ χαμηλοῦ γηλόφου (μεγίστου ὕψους 30 μ.) ὑψοῦται ὁ περίβολος τῆς ἀκροπόλεως τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος πιθανῶς, ὁ ὅποτος εἰς τὸ σχέδιον Καραπάνου (εἰκ. 15) παρουσιάζει μίαν μόνον εἴσοδον ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς¹. Ἐπόμενον ἦτο νὰ ἀναζητηθῇ καὶ πύλη τις ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ τείχους, φέρουσα εἰς ἐπικοινωνίαν τὴν ἀκρόπολιν μὲ τὸ Ἱερόν. Πράγματι περὶ τὸ μέσον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ τείχους δοκιμαστικὴ ἔρευνα ἀπεκάλυψε πύλην, συνδέουσαν ἀπ' εὐθείας τὸ Ἱερόν μὲ τὴν ἀκρόπολιν (πίν. 1)². Ἀμέσως ἀνατολικῶς τῆς πυλίδος ταύτης ἀνευρέθη καὶ ὁ τετράγωνος πύργος, ὁ προστατεύων τὴν εἴσοδον ἐκ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς. Τελευταίως ὅμως ἀπεκαλύφθη καὶ ἑτέρα εὐρυτέρα πύλη μετὰ δύο ὀρθογωνίων πύργων ἐκατέρωθεν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ τείχους, ἐπικοινωνοῦσα ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ πρὸς νότον Ἱεροῦ³.

2. ΕΔΑΦΟΣ ΚΑΙ ΣΤΡΩΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ. Ὡς ἴδωμεν τώρα δι' ὀλίγων τὸν τρόπον τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν ἐπιχώσεων. Τὸ ἐπὶ τῶν προπόδων τοῦ γηλόφου βορειότερον τμήμα τοῦ Ἱεροῦ, τὸ περιλαμβάνον τὰ οἰκοδομήματα τῆς λατρείας Α - Λ, παρουσιάζει, ὡς εἴπομεν, ὁμαλὴν κατωφέρειαν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ἀπὸ Α. πρὸς Δ. (πίν. 3, τομὴ Α-Α', Β-Β', εἰκ. 1-2). Ἐνεκα τῆς κλίσεως ταύτης αἱ ἐπιχώσεις, παρασυρόμεναι ὑπὸ τῶν ὑδάτων, εἶναι λεπταί, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος μεταξὺ τῶν ναῶν Α, Θ, Ε¹, κυμαινόμεναι ἀπὸ 0.50 - 1.10 μ. Τῆς πρὸς Δ. ὁμως τοῦ Ε¹ ὁμαλωτέρας περιοχῆς, μάλιστα δὲ τῆς μεταξὺ τῶν Ζ καὶ Λ οἰκοδομῶν, αἱ ἐπιχώσεις εἶναι παχύτεραι, ἀνερχόμεναι εἰς 3 - 3.20 μ. Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, δυτικῶς τοῦ Η, ἡ στρωματογραφία, οὐσα περίπου ὀριζοντία, εἶχεν ὡς ἐξῆς (εἰκ. 16). Τὸ ἀνώτερον στρώμα, σχηματισθὲν ἀπὸ τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ μετέπειτα, εἶχεν ὕψος περὶ τὰ 2 μ. περίπου⁴. Τοῦ ἀρχαίου στρώματος ἡ ἀνωτέρα στρώσις, ὕψους 0.40-0.50 μ., περιέχουσα κεράμους στέγης, λιθάρια καὶ λατύπην, περιελάμβανεν εὐρήματα ρωμαϊκὰ καὶ ἐλληνιστικά, ἀνερχόμενα μέχρι τῶν περὶ τὸ 300 π.Χ. χρόνων.

Ἐπειδὴ ἡ λατύπη παρουσιάζεται ὅλον ἐν ἀφθονωτέρα, καθόσον ἡ σκαφή προσήγγιζε πρὸς τὸ οἰκοδόμημα Ε², πιθανῶς αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ ὑποστύλου τούτου οἰκοδομήματος, τὸ ὅποιον ἐπομένως δὲν εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος⁵. Καθαρώτερα ἐμφανίζεται ἡ κλασσικὴ στρώσις ὑπὸ τὴν ἐλληνιστικὴν, πάχ. 0.30-0.40 μ., περιέχουσα μελανὰ καὶ λιπαρὰ χρώματα, μετὰ μικρῶν λιθαρίων ἐνίοτε, καὶ εὐρήματα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰ. περίπου μέχρι τέλους τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. Ἐντὸς αὐτῆς ἀνευρίσκεται καὶ ἡ χειροποίητος προϊστορικὴ κεραμικὴ ΙΙ μὲ τὴν πλάστικὴν διακόσμησιν. Ἡ κατωτάτη τέλος στρώσις, καθαρὰ καὶ μελανή, πάχ. 0.30-0.40 μ.

1 Dodone, σ. 11.

2 ΠΑΕ 1955, σ. 173.

3 Ἡ πύλη, ἀποκαλυφθεῖσα τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1962, δὲν δηλώνεται εἰς τοὺς πίνακες 1 καὶ 4 (ιδὲ ΑΔ ἑ.ἀ.σ. 13, σ. 6).

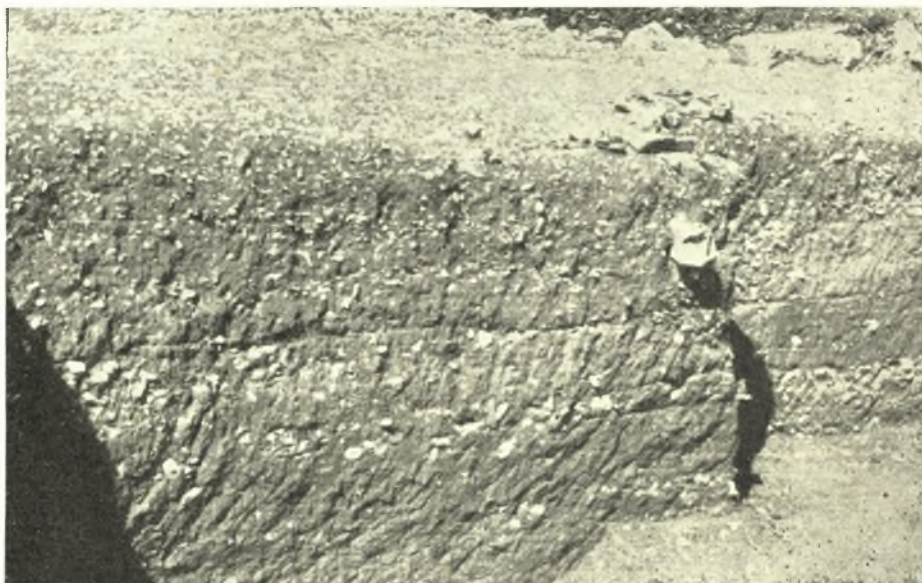
4 Τὸ μέγα ὕψος τῆς μεταγενεστέρας ἐπιχώσεως ὀφεί-

λεται ἐν μέρει εἰς τὴν ἀπόρριψιν χωμάτων ἐκ τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν.

5 Ἐκθεσιν περὶ τῆς δοκιμαστικῆς σκαφικῆς ἐρεῦνης τούτου ιδὲ εἰς ΠΑΕ 1929, σ. 110 καὶ 1953, σ. 161-2 (Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ).

ἐπίσης, χαρακτηριζόμενη διὰ τῆς ἀφθόνου κεραμεικῆς II καὶ III, εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰ. καὶ δύναται νὰ χρονολογηθῇ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τυπολογίας τῆς κεραμεικῆς ταύτης, ἀπὸ τῆς τελευταίας φάσεως τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου ἢ τῶν ἀρχῶν τῆς μεσοελλαδικῆς μέχρι τῶν περὶ τὸ 600 π.Χ. χρόνων¹.

Ὑπὸ τὴν στρώσιν ταύτην ἐκτείνεται ἀγνή ἀργιλοῦχος ἐρυθρῶπῃ γῇ (κοκκινόχρωμα), ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐνδείξεως ζωῆς. Ἀνατολικῶς τοῦ οἰκοδομήματος E¹ αἱ ἐπιχώσεις, κυμαινόμεναι ἀπὸ 0.50-1.10 μ., διακρίνονται ἔνεκα τῆς σπάνιως τῆς προϊστορικῆς κεραμεικῆς καὶ τῶν εὗρημάτων, ἰδίως δὲ εἰς τὸν μεταξὺ τῶν ναῶν Α καὶ Θ χώρον, σημεῖον, ὅτι ἡ

Εἰκ. 16. Τομή τοῦ ἐδάφους βορείως τοῦ ναοῦ Α, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ νεωτέρου στρώματος.

περιοχὴ αὕτη κατὰ τοὺς παλαιότερους τῆς οἰκοδομικῆς ἱστορίας τοῦ Ἱεροῦ χρόνους δὲν ὑπῆρξε σημαντικὴ διὰ τὴν λατρείαν². Ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν ὑπάρχει ὁ φυσικὸς βρά-

1 Ἡ ποικίλλουσα εἰς τὰ τρία ἀρχαῖα στρώματα πό-
σότης λιθαρίων ὀφείλεται ἐν μέρει καὶ εἰς τὴν διάφο-
ρον οἰκοδομικὴν δραστηριότητα τῶν τριῶν ἀντιστοίχων
περιοδῶν, τὴν πρὸ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. προοικοδομικὴν
περίοδον, τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. εἰς ἣν ἀνήκει ὁ ναῖσκος E¹
μετὰ τοῦ ἰσοδομικοῦ τεμένους πρὸ αὐτοῦ, καὶ τοῦ
3^{ου} π.Χ. αἰ., ἀποτελοῦντος τὴν λαμπροτέραν ἱστορίαν
τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Ἱεροῦ Περὶ τῆς κεραμεικῆς II
καὶ III. Σ. Ί. ΔΑΚΩΡΗΣ, ΠΑΕ 1951, σ. 178 κ.ἐξ., 1952,
σ. 363 κ.ἐξ. ΑΕ 1956, σ. 130-131. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, Ἡπ.
Χρον. ἔ.δ. σ. 195 κ.ἐξ. ΠΑΕ 1930, σ. 68. N. L. HAM-
MOND, BSA 32, 1931-32, σ. 131 κ.ἐξ. FR. SCHACHERMEYER,
Anz. Altertumswissen. 10, 1957, σ. 95.

2 Εἶναι ἄλλῃθις, ὅτι ὁ ΚΑΡΑΠΑΝΟΣ (BCH 1, 1877,
σ. 249, πρβλ. καὶ Dodone, σ. 19) τὰ πλεῖστα τῶν ἀνα-
θημάτων ἀνεῦρεν ἐντὸς τοῦ ΒΔ προσκτίσματος τῆς χρι-
στιανικῆς βασιλικῆς, ὅπερ παρεκίνησεν αὐτὸν νὰ ἀνα-
ζητήσῃ ἐκεῖ τὸ Μαντεῖον καὶ βραδύτερον τὸν ΔΥΓΓΕΝΕ,

ἔ.δ. σ. 99. Ἀλλὰ προφανῶς πρόκειται ἀποθέτης ἡ βό-
θρος ἀπορριμμάτων καὶ οὐχὶ φυσικὴ διασπορὰ ἀφιερω-
μάτων, ὥς συμβαίνει εἰς τὰ ἐν λειτουργίᾳ Ἱερά. Εἰς τὸν
χώρον τῆς βασιλικῆς ἀνευρέθησαν ἐπίσης πολλὰ ἐξ ὀρει-
χάλκου ἀναθήματα, καθ' ὃν χρόνον ὁ ΚΑΡΑΠΑΝΟΣ ἀπου-
σίαζεν εἰς Κων/πολιν, μερικὰ τῶν ὁποίων ἠγόρασε
βραδύτερον (BCH 1, 1877, σ. 246. Dodone, σ. 3-4). Με-
ρικὰ ἐκ τῶν εὗρημάτων εἶχον περιέλθει κατὰ τὴν ἀπου-
σίαν, φαίνεται, τοῦ Καραπάνου εἰς τὸν συνεργάτην του
μηχανικὸν Menejko. Πολωνὸν πρόσφυγα, διαμένοντα
τότε εἰς τὰ Ἰωάννινα, τύπον τυχοδιωκτικόν. Τὰ σημαν-
τικώτερα ἐκ τούτων περιγράφει ὁ Α. v. WARSBERG,
Wallfahrt nach Dodona, σ. 40 κ.ἐξ., ὁ ὁποῖος, ἐν τῇ
προσπαθείᾳ του νὰ μειώσῃ τὸ ἀξιολογώτατον ἔργον τοῦ
Καραπάνου, δὲν εὕρισκε λόγους διὰ νὰ ἐγκωμιάσῃ τὸ
ἰδιοτελὲς ἔργον τοῦ Menejko. Παρὰ ταῦτα τὸ μὲν ἔργον
τοῦ πρώτου ἐπέζησε διὰ τῆς σημαντικῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν
ἐκείνην δημοσιεύσεως περὶ Δωδώνης καὶ διὰ τῆς πλου-

χος ὑπὸ μορφὴν ἀνωμάτων πλακῶν ἀσβεστολιθικῶν, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐδράζονται ὁ δωρικός πρόστυλος ναὸς Α, μερικὰ τῶν ἀναθηματικῶν βάθρων, μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Ε¹, καὶ ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Ε¹, τοῦ ὁποίου ἡ θεμελίωσις εἰσχωρεῖ βαθέως.

Ἐνεκα τῆς ἀνομοιομεροῦς κατωφερείας τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς μεγαλυτέρας πρὸς Ν. κλίσεως τὰ οἰκοδομήματα Θ καὶ Ε¹ εἶναι θεμελιωμένα ἐπὶ διαφορετικοῦ ἐπιπέδου, τὸ δὲ τελευταῖον, πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς ἐδαφικῆς κλίσεως καὶ πρὸς τονισμόν τῆς κυριαρχίας του ἐπὶ τῶν λοιπῶν οἰκοδομῶν, ἔχει ἀνισοϋπὴ κρητίδα μὲ τὸ μεγαλύτερον ὕψος κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν (1.70 μ.), τὸ δὲ ἐλάχιστον κατὰ τὴν Β. καὶ τὴν ΒΑ. ἰδίως πλευράν.

Τὸ μικρὸν πάχος τῆς προϊστορικῆς στρώσεως, σχηματισθείσης κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς καὶ ἡμισείας περίπου χιλιετηρίδος, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 2000 π.Χ. περίπου μέχρι τῶν περὶ τὸ 600 π.Χ. χρόνων, δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἀναγκαίως εἰς τὴν ἀραιὰν κατοίκησιν τοῦ χώρου, δεδομένου ὅτι τὰ ἐγγύρια ἀναθηματικὰ χαρακτηρὸς εὐρήματα, κυρίως χειροποίητα ἀγγεῖα καὶ λίθινα ἀντικείμενα, παρουσιάζονται ἄφθονα, ἀλλ' ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐδάφους καὶ εἰς τὴν τελείαν ἀπουσίαν λατρευτικῶν οἰκοδομῶν. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως αἱ ἐπιχώσεις τῆς ἀνωφεροῦς περιοχῆς, παρασυρόμεναι ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς βροχῆς καὶ ἐναποτιθέμεναι χαμηλότερον, ἐπήνεγκον τὴν ἰσοπέδωσιν τοῦ ἐδάφους. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ὑπεράνω κλασσικὴ στρώσις μεταξὺ τοῦ ναΐσκου Ζ καὶ τοῦ μικροῦ κτίσματος Η², ἴσου πάχους (0.30-0.40 μ.), ἐσχηματίσθη κατὰ τὴν διάρκειαν τριῶν μόνον αἰώνων (600-300 π.Χ.) περίπου, ἡ δὲ ἀνωτέρα στρώσις, πάχους 0.40-0.50 μ., ἀπετελέσθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τελευταίων ἐλληνιστικῶν καὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, εἰς περίοδον δηλαδὴ προϊούσης παρακμῆς, μετὰ τὴν ἀπότομον ἀνάπτυξιν τοῦ Ἱεροῦ κατὰ τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰ. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ προϊστορικὴ κεραμικὴ ἐμφανίζεται ἀμιγῆς εἰς τὸ «προϊστορικόν» στρώμα, εἰς δὲ τὸ ἀρχαϊκὸν-κλασσικὸν συνυπάρχει μετὰ τῶν τροχελάτων ἐγγωρίας κατασκευῆς ἀγγείων, τὰ ὅποια κατὰ τὴν ἀνωτέραν ἐπιφάνειαν εἶναι ἀφθονώτερα, ἐξαφανίζεται δὲ ὀριστικῶς εἰς τὸ ἐλληνιστικὸν-ρωμαϊκὸν στρώμα. Ἡ νεολιθικὴ καταγωγὴς κεραμικὴ II ἐξηκολούθησε προφανῶς κατασκευαζομένη ὑπὸ τῶν ἐντοπίων μέχρι τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., ἐνῶ ἡ κεραμικὴ III ἐλησμονήθη, ὥς φαίνεται, ἐνωρίτερον.

Αἱ διαπιστώσεις αὗται συμφωνοῦν μὲ τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν εἰς Καστρίτσαν¹. Ἡ ἔλλειψις βαθείας προστατευτικῆς τῶν ἀρχαιοτέρων ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων τοῦ Ἱεροῦ ἐπιχώσεως ὑπῆρξε δι' αὐτὰ ἐπιζήμιος. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὰ προϊστορικῶν καὶ ἱστορικῶν χρόνων μέχρι τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. κτίσματα ἦσαν πρόχειροι κατασκευαὶ ἐξ εὐφθάρτων ὕλικῶν. Αὕτη αὕτη μάλιστα ἡ φύσις τῆς λατρείας, ἀσκουμένης ἐν ὑπαίθρῳ, δὲν ἀπῆτει τὴν ὑπαρξιν ναοῦ. Τὴν λειτουργίαν ὅμως τοῦ Ἱεροῦ κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους μαρτυροῦν ἡ προϊστορικὴ κεραμικὴ καὶ τὰ προϊστορικὰ λίθινα εὐρήματα ἀναθηματικῶν χαρακτηρὸς, τὰ μυκηναϊκὰ

σίας συλλογῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, ἀπὸ δὲ τὸ ἔργον τοῦ Πολωνοῦ πρόσφυγος δὲν ἀπέμειναν παρὰ μόνον μερικὰ ἀνεπαρκῆ κατὰ τὸ πλεῖστον σχέδια, τὰ ὅποια ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ σύγγραμμά του ὁ Καραπάνος.

¹ Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΠΑΕ 1952, σ. 363 κ' ἐξ. ΑΕ 1956, σ. 130-131 καὶ 142. Τὰ ἀγγεῖα II χαρακτηρεῖται ἡ πλα-

στικὴ ἐκ δισκαρίων καὶ σχοινίων διακόσμησις (barbotine), τὰ δὲ ἀγγεῖα III τὸ μελανὸν ἢ καστανομέλαν χρῶμα τοῦ πηλοῦ καὶ ἡ τελειότερα τεχνικὴ, προσομοιάζουσα ἐνίοτε πρὸς τὰ μελανά «μινύεια». Σχετικῶς καὶ Ε. LEPORÉ, Ricerche sull'antico Epiro, Collana di Studi Greci 38, 1962, σ. 74 κ' ἐξ.

χαλκᾶ ἀντικείμενα καὶ αἱ ἄφθονοι ἐκ πηλοῦ ἀπιόσχημοι ψηφίδες ὄρου (εἰκ. 59)¹.

Τὰ εὐρήματα ταῦτα μαρτυροῦν περὶ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς μεγάλης σημασίας τοῦ δωδωναίου Μαντείου κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Τῆς σπουδαιότητος δὲ τῆς λατρείας τοῦ Πελασγικοῦ Διὸς τῆς Δωδώνης κατὰ τοὺς ὑστερομυκηναϊκοὺς χρόνους ἀνάμνησιν διέσωσαν ὁ νεῶν κατάλογος (B 750) καὶ τὸ ἀρχαιότερον ἔπος (Ἰλ. Π 233 κ.ἐξ., Ὀδύσσεια ζ 326 κ.ἐξ.=τ 296 κ.ἐξ.)². Τὸ μεταξὺ τῶν ἐσχάτων ὑστεροελλαδικῶν καὶ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων παρατηρούμενον «κενόν», ὀφειλόμενον εἰς τὴν διαταραχὴν τῶν σχέσεων τοῦ Ἱεροῦ πρὸς τὸν νότιον Ἑλληνισμόν, σημειούμενον ἄλλωστε καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα ἑλληνικὰ Ἱερά, πληροῦται ὑπὸ τῆς ἐγγωρίου κεραμεικῆς II καὶ III καὶ τῶν σποραδικῶν εὐρημάτων τοῦ Ἱεροῦ, βορείου προελεύσεως³. Περὶ τὰ τέλη τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, μὲ τὴν ἐπανασύνδεσιν τῶν σχέσεων τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῆς λοιπῆς Ἡπείρου μετὰ τῆς νοτίας Ἑλλάδος, ἄρχεται νέα ἀκμὴ τοῦ Ἱεροῦ, σημειούμενη ἰδίως διὰ τῶν ἀφθόνων χαλκῶν τριπόδων, χαλκοῦ γεωμετρικοῦ ἱππαρίου, ἀνήκοντος εἰς λέβητα, τῶν χαλκῶν ἀγαλματίων, παριστάντων τὸν Δία πολεμιστήν, κρατοῦντα τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ δόρυ⁴, τῶν ἀγγείων ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰ. κ.ἐξ. καὶ ἄλλων.

Ἡ ἀπουσία παντὸς ἀρχιτεκτονικοῦ λειψάνου, ἀρχαιότερου τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., ἀπεδόθη εἰς διαφόρους λόγους⁵, ὡς εἰς τὴν ὑποθετικὴν κάθαρσιν τοῦ Ἱεροῦ καὶ εἰς τὴν ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν μεταγενεστέρων κλασσικῶν οἰκοδομῶν ἐξαφάνισιν παντὸς ἀρχαιότερου ἀρχιτεκτονικοῦ⁶ ἵχνους. Τοιαύτας ὁμως ὑποθέσεις ἀποκλείουν αἱ εἰς εὐρεῖαν κλίμακα ἀνέπαφοι ἐπιχώσεις τοῦ Ἱεροῦ, χρονολογούμεναι ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἄλλωστε οἰασδῆποτε φύσεως καταστροφή τοῦ περὶ τὸ Ἱερόν χώρου δὲν θὰ ἤρκει πρὸς ἐξαφάνισιν καὶ τοῦ παραμικροῦ ἀρχιτεκτονικοῦ συντρίμματος, ἰδίᾳ κεράμων στέγης, ἐφ' ὅσον ἡ ἀρχαιότερα προοικοδομικὴ περίοδος ἀντιπροσωπεύεται

1 Μεγάλος ἀριθμὸς «προϊστορικῶν» λιθίνων ἀξινῶν καὶ διπλῶν πελέκεων ἐκ χαλκοῦ ἀνευρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Καραπάνου καὶ μεταγενεστέρως. Ὁ ἀναθηματικὸς χαρακτὴρ τούτων εἶναι ἀναμφισβήτητος. Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ λάβρεως τῆς Δωδώνης μὲ τὸν μῦθον τοῦ δρυτόμου Ἑλλοῦ (ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΣ, Εἰκόνες II 33, 1, σχετικῶς καὶ M. NILSSON, Studien, σ. 36) καὶ μὲ τὸν κρητικὸν πέλεκυν πρβλ. B. SCHWEITZER, Herakles, Tübingen 1922, σ. 21-58. A.B. COOK, Zeus I, σ. 524 κ.ἐξ. II, σ. 677 κ.ἐξ. καὶ εἰκ. 620-624. A. LESKY, Hellos - Hellotis, Wiener Studien, 46 - 47, 1927 - 29, σ. 54 κ.ἐξ. Ἰδὲ εἰς τὰς ἀνωτέρω μελέτας καὶ νεώτερον παραμῦθον Ἡπειρωτικόν, συνδεόμενον μὲ τὸν πέλεκυν, τὸ πρῶτον μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ G. v. HAHN, Griechische und Albanesische Märchen II, σ. 72 κ.ἐξ. Εὐρήματα προϊστορικῶν ἀξινῶν ἐκ λίθου καὶ χαλκοῦ καὶ σιδηροῦς διπλοῦς πελέκεις ἰδὲ εἰς CARAPANOS, Dodone, πίν. LVII, 6, ἐπίσης Εὐρετήριοι χαλκῶν Καραπάνου, Ἐθν. Μουσ. εἰκ. 681-685 καὶ 692. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, Ἡπ. Χρον. 1935, πίν. 7α. ΠΑΕ 1952, σ. 290, εἰκ. 12 καὶ 12α. Τὸ Ἔργον 1959, σ. 76, εἰκ. 81 καὶ FR. SCHACHERMAYER, AA 1962, σ. 295. Περὶ τῶν μυκηναϊκῶν εὐρημάτων τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῆς περιοχῆς, ἰδὲ Σ. Ί. ΔΑΚΑΡΗΝ, ΑΕ 1956, σ. 114 κ.ἐξ.

2 Περὶ τῆς μυκηναϊκῆς καταγωγῆς τῶν ὁμηρικῶν εἰδήσεων περὶ Δωδώνης ἰδὲ αὐτόθι σ. 120-121, 134 καὶ ὑποσ. 5, σ. 150 κ.ἐξ. πρβλ. καὶ A. LESKY, Thalatta, Wien 1947, σ. 54 κ.ἐξ. E. LEPORÉ, ἔ.ἀ. σ. 1 κ.ἐξ. Περὶ τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς ἡλικίας τοῦ νεῶν καταλόγου, W. BURR, Klio, Beiträge zur alten Geschichte, 49, 1944, σ. 107 κ.ἐξ. καὶ 151 κ.ἐξ.

3 ΑΕ 1956, σ. 114 κ.ἐξ., 144 κ.ἐξ. καὶ 151 κ.ἐξ.

4 C. CARAPANOS, πίν. XLIX 16 - 18, 21 - 22. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, ΠΑΕ 1931, σ. 88, εἰκ. 6, 1932, σ. 50, εἰκ. 5, 7. Ἡπ. Χρον. 1935, πίν. 23α. ΠΑΕ 1952, σ. 296, εἰκ. 26. FR. WILLEMSSEN, Dreifusskesseln von Olympia, Olympische Forschungen 1957, σ. 112, 137, 141 κ.ἐξ.

5 Τοῦτο παρατηρήθη ἤδη παλαιότερον, Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, Ἡπ. Χρον. ἔ.ἀ. σ. 213. Ο. VAN BUREN, Greek Fictile Revetments, σ. 90, ἀρ. 71, πρβλ. καὶ I. TH. HILL - L. KING, Corinth IV, I, σ. 59, περιγράφει περιέργως σίμην ἐκ Δωδώνης τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰ., ἐκείνην ἴσως τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ἁπλῶς ὁ Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ, ΠΑΕ 1920, σ. 12.

6 K. ΡΩΜΑΙΟΣ, ΑΕ 1937 I, σ. 300. Ἐγκατάλειψιν πιθανὴν τοῦ Ἱεροῦ ὑπέθεσεν ὁ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, ἔ.ἀ. σ. 212 - 13.

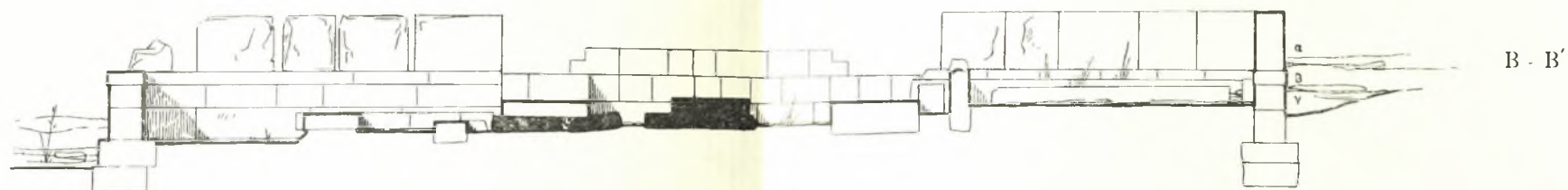

ἐπαρκῶς διὰ τῶν λοιπῶν κινητῶν εὐρημάτων. Τέλος ἡ ἱστορία τοῦ Ἱεροῦ διδάσκει ὅτι ἡ ἐν ὑπαίθρῳ λατρεία δὲν ἀπῆτει κατασκευὴν ναοῦ διὰ τὴν λατρείαν τῆς θεότητος ¹.

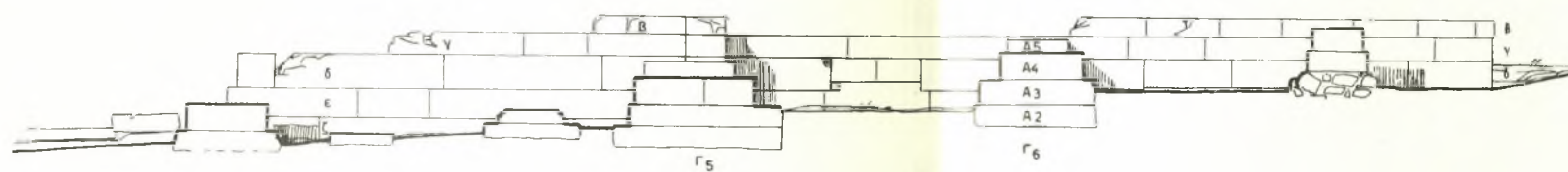
Τὰ πρὸ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. κτίσματα, ὑψηρετικοῦ χαρακτῆρος, πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν πολυτίμων ἀφιερωμάτων καὶ πρὸς κατοικίαν τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἱερειῶν, περιορίζοντο εἰς προχείρους καλύβας ἐξ εὐφθάρτου ὕλικου, τῶν ὁποίων τὰ ἴχνη ταχέως ἐξαφανίζονται, δεδομένων τῶν λεπτῶν ἐπιχώσεων καὶ τῆς εἰς μεγάλην κλίμακα ἀνοικοδομήσεως κατὰ τὸν 3^{ον} π.Χ. ἰδίᾳ αἰῶνα. Τούτων ἐπιβεβαίωσιν παρέσχεν ἡ ἐντὸς τοῦ κυρίως λατρευτικοῦ οἰκοδομήματος Ε¹ ἀποκάλυψις ἰχνῶν ἐλλειψοειδοῦς καλύβης, χρονολογουμένης εἰς τοὺς περὶ τὸ 400 π.Χ. χρόνους, λειψάνων διαφυλαχθέντων ἔνεκα εἰδικῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὴν τεχνητὴν ἐπίχωση τοῦ ἀβάτου χώρου τῆς αὐλῆς, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος κατωτέρω.

¹ Ἴδὲ καὶ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΝΗ, ΠΑΕ 1929, σ. 108-109. W. TARN, Antigonos Gonatas, σ. 59-60. M. NILSSON, G. Gr. Rel. I², σ. 425. A. PHILIPPSON, Die Griech. Landsch. II, 1, σ. 85,5 (KIRSTEN). Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι γενικῶς ἡ λατρεία τοῦ Διὸς ἐστεγάσθη βραδύ-

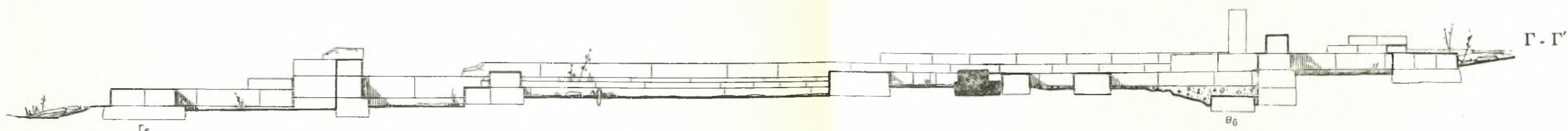
τερον. Εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, πανελλήγιον λατρευτικὸν κέντρον, ὁ πρῶτος αὐτοτελὴς ναὸς τοῦ Διός, ἔργον τοῦ ἀρχιτέκτονος Δίβωνος, χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν μέσων περὶ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ.

B - B'

A - A'

Γ - Γ'

Ἐγκάρσιαι (B - B', A - A') καὶ κατὰ μῆκος (Γ - Γ') τομαὶ τῆς ἱερᾶς οἰκίας.